

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS AS AN INTERNATIONAL LEGAL MECHANISM FOR THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS

Гутарова К.О., студентка V курсу юридичного факультету
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Міжнародний захист прав людини як механізм – це сукупність міжнародних (або, як їх ще називають, міждержавних) органів та організацій, які безперешкодно вчиняють захист прав людини і громадянина.

Ці міждержавні органи виокремлюються саме тим, що вони започатковуються за домовленою згодою кількох держав, частіше за все сформованою міжнародною угодою, вчиняють дії у межах даної угоди, яка визначає їхні повноваження і дозволені угодою правила процедури. Слід зазначити, що, крім вищезазначених міждержавних органів і організацій, у світі нараховується велика кількість, як їх прийнято вважати, неурядових правозахисних організацій.

Європейський суд з прав людини нараховує вкрай велику відстань із боку ефективності серед значної кількості сучасних правозахисних організацій: рішення вказаного вище суду умовно обов'язкові для тих держав, що приєдналися до Конвенції захисту прав і свобод.

Ця стаття приділяє переважно увагу правовому механізму захисту прав людини, здебільшого після національних судів громадянам нічого більш не залишається окрім того, як звертатися до Європейського суду з прав людини. Також зазначимо, що такий пригнічений стан людської свідомості свідчить лише про можливу нездатність національних внутрішніх судів країн задовольнити потреби населення. Європейський суд з прав людини – найавторитетніший з усіх європейських правозахисних органів, контрольний механізм якого гарантує стає дотримання прав і свобод людини і громадянина, що закріплені в Європейській конвенції з прав людини і сприяють упровадженню її норм і принципів у національну правову систему країн.

Актуальність роботи полягає у тому, що кількість скарг, які були подані до Європейського суду з прав людини, постійно зростає. Це говорить про чітке розуміння та прийняття інституту демократії, з одного боку, але, з іншого боку, це також демонструє неспроможність національної судової системи різних країн у захисті прав та свобод людини і громадянина. Важливо дослідити практику розгляду справ та виконання рішень Європейським судом як одним із механізмів, який спрямований на захист прав людини і громадянина. Визначено проблемні питання виконання розпоряджень, а також судових рішень та належне використання практики Європейського суду з прав людини в Україні. Визначено з-поміж інших особливостей прийняття скарг до судового розгляду в Європейський суд з прав людини. Надано пропозиції щодо поліпшення механізму виконання рішень та делегування практики Європейського суду з прав людини в Україні, що є безумовним чинником модерної міжнародно-правової політики Української держави у межах гарантування прав і свобод її громадян.

Ключові слова: Європейський суд з прав людини, судова система, механізм, захист прав людини, рішення Європейського суду, виконання рішення, міжнародні організації.

International protection of human rights as a mechanism is a totality of international (or as they are also called state) bodies and organizations, which without any hindrance protect the rights of people and citizens.

These international authorities are secured in the very fact that they are initiated by an agreement between several states, more often for everything, formed by an international agreement, perform actions within the limits of this agreement, which determines their powers and rules of procedure allowed by the agreement. It should be noted that apart from the above-mentioned intergovernmental bodies and organizations, there are an uncountable number of what are considered to be non-institutional law-enforcement organizations in the world.

The European Court of Human Rights is extremely distant in terms of effectiveness among a significant number of contemporary human rights organizations – the decisions of the above court are conditionally binding for those states that have acceded to the Convention for the Protection of Human Rights and Freedoms.

This article pays the utmost attention to the legal mechanism for the protection of people's rights, and after national courts, citizens have nothing else to do but to appeal to the European Court of Human and Peoples' Rights. I would also like to point out that such a humiliated state of human conscience only indicates the possible inability of the national domestic courts of the countries to please the consumer population. The European Court of Human Rights is the most authoritative of all European legal bodies, the control mechanism of which guarantees the steel respect for the rights and freedoms of individuals and citizens, as enshrined in the European Convention on Human Rights and contributes to the implementation of its principles in the national legal system of the countries.

The relevance of this work lies in the fact that the number of complaints submitted to the European Court of Human Rights is constantly growing. This indicates a clear understanding and acceptance of the institution of democracy on the one hand, but on the other hand it also demonstrates the inability of the national judicial system of different countries to protect the rights and freedoms of people and citizens. It is now important to investigate the practice of consideration of cases and execution of decisions by the European Court as one of the mechanisms aimed at protecting the rights of people and citizen. The problematic issues of enforcing judgments and court decisions, as well as the proper use of the European Court of Justice practice in Ukraine are revealed. It is noted with regard to other peculiarities of accepting complaints to the European Court of Human Rights for judicial review. The proposals on improvement of the mechanism of execution of decisions and case management practices of the European Court of Human Rights in Ukraine, which is an insane factor of the modern international legal policy of the Ukrainian state within the framework of guaranteeing the rights and freedoms of its citizens, are provided.

Key words: European Court of Human Rights, judicial system, mechanism, protection of human rights, decisions of the European Court, execution of decisions, international organizations.

Насамперед слід зазначити, що Європейський суд з прав людини – одна з найуспішніших інституцій Ради Європи, яка утворена 21 січня 1959 р. для нагляду та контролю за найсуворішим та скрупульозним дотриманням прав і свобод людини та громадянина, які нині закріплено в Європейській конвенції з прав людини, ратифікованої країною в 1953 р., та розташована у Страсбурзі (Франція).

Уже на конференції Віденського саміту головуючих осіб держав, їхніх урядів, держав, які є членами Ради

Європи, саме у жовтні 1993 р. було схвалено рішення про утворення новітнього Європейського суду з прав людини, який діятиме на місці колишньої дворівневої системи та слугувати захистом прав та свобод людей. Остаточо сформований Суд як орган Ради Європи розпочав самостійну та, що найголовніше, постійну та плодотвору працю з розгляду справ 1 листопада 1998 р.

Європейський суд з прав людини перейняв на себе багато нової інформації та змін, які були необхідні,

аналізуючи всезростаючу кількість заяв, поданих до Європейського суду з прав людини. Той факт, що з плином часу дедалі більша кількість людей звертається за допомогою у вирішенні справ, що стосуються порушення їхніх прав та інтересів до Європейського суду з прав людини, свідчить про те, що він є ефективним механізмом захисту належних їм законних прав та свобод. Європейський суд з прав людини є наддержавним механізмом захисту прав людини, тобто його можливості впливу чітко окреслені його функціями та повноваженнями, повнота яких викладається з урахуванням гідного ставлення до суверенітету та незалежності держав-членів, які власноруч добровільно взяли на себе зобов'язання у деякому сенсі «ратифікувати» рішення та рекомендації Європейського суду з прав людини, в яких вони є належними «відповідачами». Зважаючи на вищевказане, властивість механізму захисту права людини, утвореного Європейською конвенцією з прав людини, залежить не лише від ефективної праці за справедливості Європейського суду з прав людини, а й передусім від того, як чітко країни дослуховуються та виконують рішення суду. Адже якщо рішення Європейського суду не будуть виконуватися і з ними не будуть рахуватися, існування суду з прав людини у цілому втрачає свій сенс, що не йде на користь суспільству держав-членів, які звертаються до суду. І тільки сукупність двох перерахованих вище чинників має своїм результатом забезпечення дотримання основоположних прав людини, гарантованих їй правництвом держави та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція). Дотримання та ратифікація рекомендацій Європейського суду з прав людини є обов'язковими частинами ефективності його праці, тому що без дотримання державою-членом умов, діяльність яких ґрунтується на виконанні доручень Європейського суду з прав людини, констатоване порушення та заходи щодо його усунення і відшкодування завданих ним ушкоджень залишаються тільки умовним. Стаття сорок шоста Конвенції з прав людини дає зрозуміти, що держави-члени мають зобов'язання дослуховуватися до остаточних рішень Суду у будь-яких справах, у яких вони є одними зі сторін.

На жаль, держави-члени інколи невідповідально підходять до покладених на них (на які вони самостійно погодились) згідно із міжнародним правом зобов'язань. Зважаючи на це, вкрай необхідно, щоб були наявні контрольно-наглядові механізми, спроможні підняти у держав-членів ефективність утворення доручених їм Конвенцією обов'язків [1].

Проблематика вже знайомих нам прав та свобод людини і громадянина займає важливу позицію щодо внутрішньої і зовнішньої політики усіх держав світової спільноти. Усі громадяни держав-членів від народження є вільними й достатньо незалежними, наскільки це можливо, у власних правах та обов'язках. Правосвідомість людини і громадянина, які мають на меті бути соціальними й політичними гарантіями, які є, безспірно, вкрай доречними для того, що б захистити людей від можливостей посягнути на їхні законні права з боку держав-членів та їх правління.

Насамперед це такі права:

- неодмінне право на народження і життя;
- право на гідну працю та доречну винагороду за неї;
- право на здобуття освіти.

Наведеними вище й багатьма іншими гострими питаннями, пов'язаними з правами людини і громадянина, займається та прагне вдосконалити ООН. Усі громадяни мають право бути рівними перед законом, це фундаментальні якості, які мають бути наявними у кожній державі без винятків. Новітня система демократії повинна бути спрямована на допомогу населенню у спробах вирішити її поточні проблематичні питання. У якомусь сенсі ця система тримає людей за полонених, які мають поводити

себе так, як того хоче держава, та щоб домовитися про досягнення миру й рівності у правах між громадянами не тільки власної країни, а й усіх держав світу, держава і громадяни цієї держави мають співіснувати немов єдиний організм та добрі друзі.

Міжнародна взаємодопомога та співпраця країн у галузі прав людини і громадянина втілюється на прикладі запровадження деяких так званих «канонів» на кшталт змісту правового статусу громадян та прийняття державами-членами обов'язків діяти з дотриманням цих «канонів» у своєму внутрішньому конституційному законодавстві, політичному спрямуванні та повсякденній діяльності, ураховуючи також думку суспільства щодо цього. Указані норми закріплюються в численних правовстановлюючих документах, запроваджених у рамках діяльності ООН міжнародним співтовариством.

Також доречно зазначити, що родзинкою Європейського суду з прав людини є корегування **сумлінного виконання та розуміння норм Конвенції державами-членами**. Суд приділяє увагу виключно тим правам, що були зазначені в Конвенції і протоколах, прийнятих до неї. Необхідність Конвенції окреслюється не лише тим, наскільки багато у ній зазначено прав та свобод, а й механізмами захисту, утвореними для виключення можливості їх порушення і для забезпечення втілення покладених обов'язків Конвенцією. Власне, вона надає можливість громадянину держави, у котрій була наявна та дієспроможна юрисдикція Європейського суду, подати звернення до цього органу, якщо громадянин держави вважає, що його законні права було неправомірно порушено й суд виніс несправедливе рішення.

Наприклад, підтвердженням вищевказаного може виступати стаття п'ятдесят п'ята Конституції України, у котрій визначено, що кожен громадянин має право після закінчення усіх національних та державних засобів правового захисту звертатися за відстоюванням визначених їм прав та свобод до відомих йому, а також визначених законодавством міжнародних судових органів або до відповідних органів міжнародних організацій, у числі яких значиться Україна. Громадянину кожної з держав-членів надається право за допомогою будь-яких із дозволених законом засобів захищати власні права і свободи від порушень та злочинних посягань.

Скаргу до Європейського суду може подати **як фізична особа, так і держава – член Ради Європи**, включено до цього переліку також групи осіб та неурядові організації. Доповню, що коли заява до Європейського суду з прав людини буде прийнятою, заявник обов'язково має запевнити, що з його боку були вичерпані всі визначені законом національні засоби правового впливу в державі, де, як значиться в позові, сталося порушення національних прав. Позовну заяву необхідно подати протягом пів року після дати оприлюднення судом зазначеної країни-члена остаточного рішення без наявної можливості оскарження у внутрішніх судових органах держави. Включаючи вищевикладене, все ж Європейський суд не має повноважень вищої інстанції стосовно судової системи держави – члена Конвенції; зважаючи на це, він не має можливостей скасувати рішення, яке було прийнято органом державної влади або судом країн – членів Конвенції, не надає розпоряджень законодавчій та виконавчій владі, також не вчиняє умовний контроль законодавства країн-членів або судової системи, відсутнє право надавати вказівки щодо вживання зазначених методів та заходів, що включають у себе юридичні наслідки.

Більша кількість міжнародних інстанцій зосереджує увагу на окремому спостереганні за тим, у якому стані знаходяться права людини в державах, якими були підписані міжнародні угоди, на ґрунті котрих ці організації реалізують свою діяльність. Це спостереження полягає в отриманні періодичних доповідей держав – членів

Конвенції, перевірках на місцях. Скарги та позови щодо посягання на права людини, які доходять до таких організацій, застосовують для належного формування свідомості про загальний стан, який склався у галузі захисту прав людини та громадянина у кожній країні. Маю на увазі, що ці органи не відповідають на кожне повідомлення щодо посягання на право людини, а мають намір зрозуміти загальну ситуацію.

Більшість міжнародних механізмів налаштовано так, що вони мають змогу безумовно відкликатися тільки щодо масових або доволі часто повторюваних порушень гарантій кожної з представлених держав, заяви щодо окремих випадків посягань урахувуються лише як ще один випадок, віднесений до загальної ситуації з правами громадян у зазначеній країні. Тобто їхня діяльність відбувається у вигляді діяльності «скарг до роздумів», у тому разі коли зазначений орган не має наміру діяти на апеляцію кожного порушеного з наявних прав людини, щодо яких йому було повідомлено. Клопотання, які доносяться до нього, він перевіряє на наявність визначення того, наскільки дане порушення має відношення до всього населення країни, клопотання позбавляються своєї актуальності і відходять до загальних даних, які з плином часу застосовують для розібрання питань про необхідність, методи й масштаб утручання. Заявник, зважаючи на наведене, частіше за все не має жодної відомої можливості довідатися щодо стану своєї заяви [4].

Важливо зазначити той факт, що Європейська конвенція з прав людини та Протоколи, долучені неї, **не мають норм права**, що вставали б на захист соціальних прав особи (наприклад, право на працю з гарними умовами та гідною зарплатнею, на відпустку, на соціальне страхування), задоволення яких є методом регулювання, й інших договорів Ради Європи, насамперед Європейської соціальної хартії, прийнятої у 1961 р., і Переглянутої Європейської соціальної хартії 1996 р.

Думку Ради Європи щодо того, як найкраще захистити права людини і громадянина, можливо розділити на окремі загальні напрями:

- Охорона прав людини, яку втілюють у життя Європейський суд з прав людини і Європейський комітет щодо проблематики запобігання катуванням.
- Популяризація прав та свобод людини і громадянина, яка практикується Комісаром з прав людини Ради Європи.
- Гарантування, рівності та неупередженості щодо прав уразливих груп. Найперше, про що йдеться, – це занепокоєння про обмеження прав сексуальних та національних меншин, інвалідів та інших «обмежених у дієздатності» верств населення.
- Гарантування дотримання соціальних прав та свобод особи.

Компетенція ЄСПЛ обґрунтована, по-перше, метою здійснення його обов'язків, яка закріплюється статтею дев'ятнадцятою Європейської конвенції з прав та свобод людини: розпорядження підтримувати зобов'язання, які лежать на них за їх погодженням країною – членом Європейської конвенції з прав людини та протоколами до неї. Для того щоб спроби не були марними і мета була досягнута, Європейський суд з прав людини був наділений такими повноваженнями, як:

- розгляд клопотань і заяв на посягання щодо прав та свобод людини і громадянина, обіцяних їм згідно з Конвенцією та Протоколами до неї;
- роз'яснення та практичне застосування положень Конвенції та Протоколів, долучених до неї;
- урахування потреби суспільства, надання консультативних висновків у відповідь на запит Ради Європи.

До повноважень Європейського суду належить розгляд двох категорій заяв:

- міждержавних справ (стаття тридцять третя Європейської конвенції з прав людини);

- індивідуальних скарг (стаття тридцять четверта Європейської конвенції з прав людини). Найвагоміша кількість звернень, що долучаються на розгляд до Європейського суду з прав людини, є індивідуальними скаргами, що були направлені фізичними особами або групами фізичних осіб.

Відповідно до ст. 34 Європейської конвенції з прав людини Європейський суд з прав людини може бути відкритим для прийняття заяв від громадян, котрі запевняють, що опинилися «заручниками», а точніше – жертвами порушення прав та свобод особи однією з держав – членів Конвенції чи Протоколів до неї.

Також україн важливо, на мою думку, що статус винуватця порушення прав скаржник досягає тільки за обставинами, коли він або вона особисто є жертвами неправомірного посягання на порушення даною країною-членом прав та основоположних свобод людини та громадянина. Це означає, що не будуть розглядатися скарги на порушення прав та основоположних свобод людини і громадянина від осіб, що у цій справі не мають статус постраждалих.

Фактичним прикладом до вищезазначеного може слугувати справа «Агротексім проти Греції», де заявниками/позивачами виступали акціонери пивоварного підприємства в Афінах, що посилалася на порушення права на повагу до власності компанії (ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції) у зв'язку з тим, що втручання у право пивоварного підприємства пов'язане зі зниженням вартості його акцій, отже, і вартості акцій окремих акціонерів. Європейський суд з прав людини визначив, що за загальним правилом акціонери компанії не мають права подавати скарги, пов'язані зі збитком, заподіяним компанії, оскільки ігнорування статусу компанії як юридичної особи виправдано лише тоді, коли сама компанія не може заявити свої претензії через органи, засновані на підставі статуту корпорації, або в разі ліквідації компанії через її ліквідаторів. Тому Європейський суд з прав людини визнав заяву незаконною, зазначивши, що компанія, якій належить статус юридичної особи, має змогу власне сама подати скаргу до Європейського суду з прав людини із заявою щодо незаконного посягання на порушення своїх гарантованих прав.

Ураховуючи вищезазначене, вважаю доречним відзначити, що навіть якщо делегувати заявнику статус «жертви» посягання на її власні права, Європейський суд з прав людини має надане йому державами-членами законне право умовно «обнулити» цей стан на неважливо якій стадії розгляду справи, щоправда, тільки перед винесенням постанови та переходом до розгляду справи по суті. Винесення даного рішення обґрунтовано обставинами справи, яка в даний момент знаходиться на розгляді. Позбавлення статусу жертви посягання на право відбувається тільки за наявності і на підставі рішення Європейського суду з прав людини і не має бути обґрунтовано наявністю будь-яких до цього невідомих чинників або обставин, усунення яких, можливо, призвели до посягання на права скаржника і слугували основою наданої ним заяви та будь-якими наявними подіями.

Наприклад, під час розгляду справи Лопез Остра, який виступає проти Іспанії, позивач зі скаргою та наявними доказами звернувся до Європейського суду з прав людини із заявою на посягання щодо прав на повагу житла і особистого життя (стаття 8 Конвенції) через те, що недалеко від його будинку було організоване несанкціоноване опрацювання відходів, що призводило до вкрай поганих наслідків для здоров'я позивача. Із перебігом часу заявник з'їхав із цієї оселі і цього міста, а несанкціоноване опрацювання відходів було призупинене. Ураховуючи, що сам факт посягання на права позивача вже мав місце, отже, висновок може бути таким, що скаржник не позбавляється статусу жертви порушення прав людини і громадянина.

Європейський суд **не розглядає**: анонімні заяви (згідно зі статтею 35 Конвенції), проте позивач має право наполягати

на тому, щоб його прізвище та ім'я були приховані, якщо буде офіційне опублікування результатів розгляду справи; скарги, які вже були на розгляді Європейським судом з прав людини (згідно зі статтею тридцять п'ятою Конвенції); заяви, які перебувають на розгляді в іншому міжнародному органі із захисту прав людини (згідно зі статтею тридцять п'ятою Європейської Конвенції); заяви, які суперечать положенням Конвенції, вкрай недоцільні або ті, що мають ознаки зловживання правом звернення до Суду (згідно з пунктом третім статті тридцять п'ятої Європейської Конвенції). Скарги, котрі суд не приймає, є такими, за якими Європейський суд з прав людини юридично некомпетентний приймати рішення, наприклад справи, не пов'язані з посяганням на права, які закріплені у Європейській конвенції з прав людини.

Наявність неурядових організацій у міжнародному захисті прав людини і громадянина. За останні роки значно збільшилася роль міжнародних неурядових організацій, які слугують захистом прав людей. Роль найбільшої організації по праву можна віддати Міжнародному Гельсінському комітету, «Міжнародній амністії», «Лікарям за мир» та ін. Місце найактивнішого їх впливу надається: нагляду за додержанням прав людини і громадянина в окремо визначених державах-учасниках; нагляду за законодавством про права громадянина в деяких країнах, показу суспільству такої статистики для ознайомлення громадян та дорученню їх міжнародним міжурядовим органам із прав громадянина; особистій участі у прийнятті міжнародних договорів із прав особи та ін.

У механізмі дотримання прав і свобод людини та громадянина, започаткованому Європейською конвенцією, важливі функції належать Комітету Міністрів Ради Європи (далі – КМ РЄ).

Система контролю КМ РЄ за виконанням державою рішень, винесених Судом проти неї, утворюється на принципі субсидіарного виконання, згідно з яким саме держава має переконати КМ РЄ у тому, що вона долучає до виконання рішення суду всіх істотних заходів як індивідуального, так і в разі, якщо у цьому є потреба, загального характеру, тобто має завірити КМ РЄ у повному та ефективному виконанні рішення як такого [2]. Адже тільки якщо виконання рішення буде повним та ефективним, Комітет Міністрів знімає його з розгляду, ухваливши про це належне рішення. КМ РЄ сумнівається в ефективності здійснення державою дій, необхідних для належного виконання рішення ЄСПЛ, у таких випадках: коли країна надає обґрунтовану інформацію щодо відшкодування скаржнику допустимої сатисфакції, присудженої ЄСПЛ, або використання щодо нього інших заходів особливого впливу; коли держава не має змоги надати належну інформацію про застосування заходів загального впливу, спрямованих на поліпшення проблеми наявної системи (рішення щодо виконання такої справи може бути прийняте КМ РЄ в межах спеціального розгляду, присвяченого розбору стану виконання рішень ЄСПЛ) [3]. Указані зібрання необхідно проводити Комітетом Міністрів не менше ніж чотири рази на рік. Стаття сорок шоста Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод містить повноваження Комітету Міністрів звертатися до ЄСПЛ із метою отримати відповідне роз'яснення в разі, коли Кабінет Міністрів Ради Європи вважає, що контроль над виконанням остаточного рішення занадто ускладнений проблематикою його тлумачення, а також повноваження звернутися до Європейського суду з прав людини з питанням про додержання державою, яка не збирається виконувати остаточне рішення ЄСПЛ у справі, у якій вона є стороною, свого зобов'язання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борох В.О. Міжнародне право і процес глобалізації. *Молодий вчений*. 2017. № 11. С. 844–857.
2. Блажевич Ю. Міжнародно-правові примусові заходи як особливий засіб реалізації відповідальності держав: теоретичні проблеми, особливості, перспективи й тенденції застосування. *Юридична Україна*. 2006. № 2. С. 99–125 с.
3. Льовін А., Чернобай Д. Відповідальність за правомірну діяльність в європейському міжнародному праві. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Міжнародні відносини*. 2012. С. 116–126.
4. Галенська Л.Н. Відповідальність міжнародних організацій. *Журнал міжнародного приватного права*. 2013. № 2. С. 12–34.